

Tema:
Genforening

100 års grænse

Af Steen Bo Frandsen

Steen Bo Frandsen kaster et kritisk blik på udviklingen i grænse-regionen gennem de seneste hundrede år, hvor grænsedragningen fremmede nationalismen, og hvor vi blandt andet på baggrund af Bonn-erklæringerne blev lidt for gode til at leve med ryggen til hinanden.

For hundrede år siden blev den nuværende grænse mellem Danmark og Tyskland lagt fast, og siden har 1920 stået som et af Danmarkshistoriens vigtige årstal. Med rette, for grænsedragningen kom til at betegne afslutningen på en lang konflikt om herredømmet over Slesvig og gav dermed nationalstaten den form og udstrækning, der stadig gælder.

Med den nye grænse faldt der imidlertid ikke straks ro over spørgsmålet. En national grænsedragning var blevet præsenteret som løsningen på alle problemer. Realiteten var en anden. Mindretalsproblemer, overvindelse af gensidig mistro, udvikling af en fredsgænse og bestræbelser på at styrke et grænseoverskridende samarbejde var nogle af vanskelighederne.

Efter hundrede år er den generelle opfattelse, at naboskabet er bedre end på noget tidspunkt, siden den nationale konflikt begyndte i 1800-tallet. Den vurdering er der ingen grund til at anfægte, men det forløbne århundrede giver anledning til at betone den lange læreproces og påvirkningerne fra en større international kon-

tekst. De største fremskridt udgik sjældent fra grænseregionen selv, og nutidens gode naboskab betyder ikke, at det ikke kunne blive bedre.

1920-grænsen oplevede mange danskere som oprejsning for nederlaget i 1864. Herefter levede det store flertal af dansksindede sønderjyder inden for nationalstatens grænser. Eftertidens positive vurdering overskygger, at stemningen i datiden var ambivalent. Siden var der en tilbøjelighed til at glemme, at de to afstemninger i vinteren 1920 ikke gjorde alle tilfredse. På dansk side havde den erkendelse efterhånden sejret, at grænsen ikke skulle ligge længere mod syd, end det danske sindelag rakte.

Den dansksindede bevægelse i Nord-slesvig afviste en indlemmelse af de syd- og mellemslesvigske egne, hvor danskheden stod svagere og havde en mindre entydig karakter. På baggrund af sindelag lod en sydligere grænse sig ikke forsvare. Danskerne endte med at få en smule mere, end de kunne tilkomme, fordi den nordlige første zone blev behandlet som

en enhed. Alligevel markerede den nye grænse et bittert nederlag for de traditionelle dansk-nationale kredse, der tro mod det gamle Ejderprogram havde forlangt hele Slesvigs indlemmelse, men især havde kæmpet for at sikre, at Flensborg under alle omstændigheder kom til Danmark. Men danskerne glemmer gerne, at grænse-dragningen i 1920 også var et nederlag for de tyske slesvigere - både de, der endte som tysk mindretal nord for den nye grænse, og for alle, der fastholdt den gamle slesvig-holstenske formel om det udelelige Slesvig-Holsten. Dette nederlag føjede sig til den katastrofale udgang på Verdenskrigen, og mange tyske slesvigere frygtede i årene derefter, at danskerne skulle forsøge at presse grænsen endnu længere mod syd.

Det historiske Slesvig havde en regional identitet

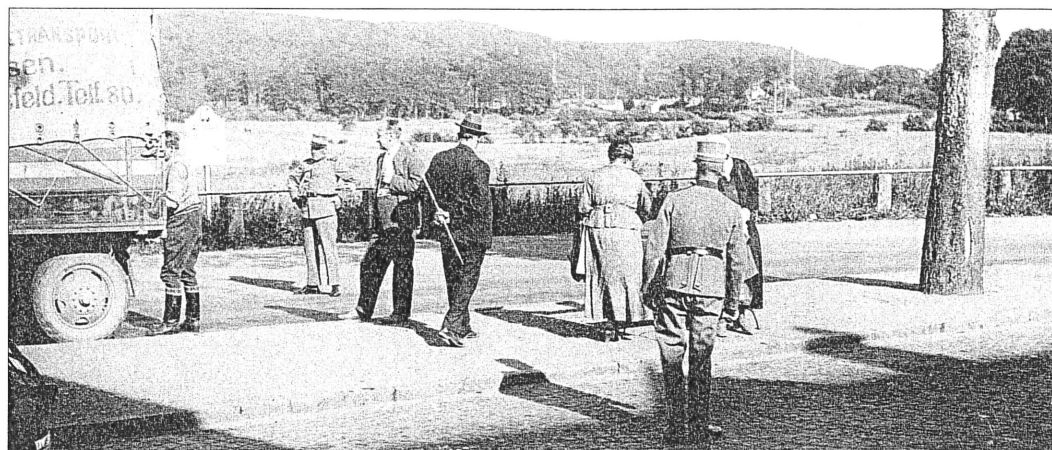
I 1920 blev Slesvig delt. Det var det, nationalisterne på begge sider havde kæmpet

for at forhindre, lige siden det nationale spørgsmål dukkede op i 1800-tallet. Både danskernes krav om hele Slesvig til Ejderen og tyskernes om hertugdømmernes udelelighed baserede på en historisk ret. Ingen af positionerne repræsenterede nogensinde stemningen blandt slesvigerne, om de var danske, tyske eller ingen af delene.

Delingen gjorde også ende på det historiske Slesvig. Hertugdømmet var blevet slidt i stykker under kampen mellem nationale modsætninger, der havde fjernet grundlaget for den lange slesvigske tradition som en overgang med en blandet identitet. De nationale paroler kendte ikke et både-og. Nu skulle alt være enten-eller. Stemmesedlerne ved folkeafstemningerne havde kun to rubrikker, og selv om det måske forekommer indlysende, markerede det netop, at Slesvig som overgang med en ambivalent identitet var uønsket. Vælgerne føjede sig, men ingen ved, hvor mange slesvigere, der måtte have ønsket

Kongefamilien er på vej til Tønder og kommer forbi Krusaa korsvejen, hvor dansksindede sydslesvigere er gået over grænsen fra Flensborg og håber, at de kan møde kongen. Kongens bil stopper ved korsvejen og kongen udtaler »I skal ikke blive glemt«. Foto fra Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Grænsen ved Kruså 1920. Foto fra Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

sig noget andet og måske drømt om Slesvig som en mellemform.

Efter 1920 findes der et dansk og et tysk Slesvig, men når Slesvigs historie er blevet fortalt som en evig kamp mellem to nationale identiteter siden tidernes morgen, er det forkert. Slesvig var netop ikke det ene eller det andet, men en region med prægning fra begge sider og uden en entydig farvning. Tidligere tider kendte ikke skarpe nationale grænser, og i en vis forstand måtte netop et grænseland være ubeslutsomt og uentydigt. Den tilstand var utålelig efter en national tankegang. I nationalstaternes Europa fik hver stat sin egen farve, som var hele landet ensartet. Overgangsegnene var ingen undtagelse, selv om de ofte burde have været gengivet med blandingsfarver.

Slesvigs mangel på entydighed havde i 1800-tallets nationale konflikt været en traumatisk erfaring for danskerne. Den nationalisering af sønderjyderne, som var begyndt op til Treårskrigen, fortsatte med uformindsket kraft efter indlemmelsen i Preussen. Nordslesvig, der havde en klar orientering mod det danske, var velforberejdet på en dansk nationsbygning efter 1920. Betragter vi de danske valgplakater fra afstemningen i 1920 er budskabet altid: *Hjem til Danmark*.

Der blev aldrig kultiveret en regional

identitet. Hvis en slesviger valgte dansk, var det for at blive dansker. Da Otto Didrik Schack talte til kongen på Dybbøl 11.7. 1920 udtalte han det meget klart: »*Det store Budskab, Genforeningen bringer os Sønderjyder, er, at vi nu ikke mere skal bære dette Navn, men blive Danske, ikke kun af Sind, men ogsaa af Navn*«. (Grænsesind, 180) Når det, der skete i 1920, i den nationale retorik blev kendt som »Genforeningen« afspejlede det den nationale stemning blandt sønderjyderne. Begrebet var dog på samme tid misvisende. Slesvig havde tidligere været en del af det danske monarki, men ikke af det kongerige, som Nordslesvig nu blev forenet med.

Schacks markante distancering til en regional identitet, delte de tyske slesvigere slet ikke. De identificerede sig tværtimod stærkt med det regionale. En af de populære tyske afstemningsplakater rummede den for danske betragtere forbløffende logik: I tusind år var vi slesvigere. Det vil vi blive ved med at være, og derfor stemmer vi tysk. De tyske slesvigere og flertallet af friserne fornemmede, at hvis de stemte dansk, ville Slesvig forsvinde og dermed deres regionale identitet. De erindrede stadig den danske undertrykkelse og sprogpolitik i årene mellem De Slesvigske Krige, og Sønderjyllands forsvinden ind i den danske stat efter 1920 gav dem ret.

Nationaliseringen blokerede for en normalisering af forholdet mellem Nord- og Sydslesvig

Der fandtes endnu ikke et dansk og et tysk Slesvig, men de nationale bevægelser arbejdede målbevidst på at konstruere det. Regionens historie efter 1920 handler i høj grad om denne fremmedgørelse. Løsningen på den nationale konflikt blev, at man trak en skarp grænse, vendte ryggen til hinanden og kultiverede ihærdigt forskellighed. Følelsen af slesvigskhed veg. Nationsdannelsesprocessen fremviste store resultater i retning af at skabe danske sønderjyder og tyske slesvigere.

Den nationale kamp og nationalisering- en af Slesvig var kommet til regionen ude- fra. Uden akademikerne, nationale agita- torer og politiske journalister i København og Kiel havde det nationale næppe fået det samme gennemslag. I 1800-tallets midte blev slesvigerne ikke spurgt, hvad de ville, og udfaldet af krigen i 1864 var ikke uretfærdigt, som danskerne mente,

men helt i overensstemmelse med tenden- sen i datidens politiske løsninger - *the winner takes it all*. Det havde danskerne selv forgæves forsøgt, men preusserne havde været dem langt overlegne. Preus- sen havde dog i 1864 været indstillet på at dele hertugdømmet, men det ville dan- skerne ikke indlade sig på.

Det preussiske herredømme over Sles- vig gentog de fejl, danskerne forinden havde begået i de tyske dele af Slesvig. Det lykkedes ikke at overbevise eller tvinge slesvigerne til at vælge en nationa- litet. Efter 1864 var det de danske nord- slesvigere, der kun blev endnu mere over- beviste om deres danskhed ved det preus- siske pres. Afgørelsen i 1864 havde derfor ikke bragt en virkelig ende på problemer- ne, men hverken regeringerne i Berlin eller i København havde længere lyst til at holde kampen om dette omstridte land- skab vedlige. Især på dansk side fik drøm- men om at vinde Slesvig tilbage en væl- dig mobiliserende rolle under opbygning- en af en moderne dansk nationalstat, men

Postkort fra 1948 – reklame for danskheden i Sydslesvig og en del af den nationale kamp.
Fra Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

styrkeforholdet mellem naboerne taget i betragtning, var der kun tale om en indadvendt national proces. En tilbageerobring troede ingen på.

Nogle nationalister på begge sider blev aldrig trætte. De holdt liv i den gamle konflikt, men for de ansvarlige politikere på begge sider var det slesvigske spørgsmål et problem, som man helst havde været foruden. På tysk side blokerede Slesvig for en normalisering af forholdet til de nordeuropæiske naboer, og på dansk side modvirkede det en normalisering af relationerne til den langt vigtigste nabo.

Det ændrede sig ikke efter 1920, hvor den nationale kamp om Slesvig i høj grad var blevet regionaliseret - eller overladt til nationalistiske aktivister, der i både Danmark og Tyskland søgte at skabe stemning for deres politik. Efter 1920 blev en grænsedytning ikke efterstræbt fra officiel statslig side - folkeafstemnings-resultatet var indiskutabelt, og striden havde udmattet de to stater. Hverken Danmark eller Tyskland kunne længere have en interesse i at holde dette nationale problem i live.

Slesvig bliver et udkantsområde

Inden den forbitrede nationale kamp havde Slesvig været et hertugdømme med privilegier, en vis regional selvstændighed og en egen regionalpolitisk forsamling i de rådgivende stænder. Det havde været et forholdsvis rigt og velstående landskab i monarkiet og et vigtigt forbindelsesled på halvøen. Flensborgs havn og debatterne om jernbanelinjer på langs gennem halvøen eller ud til vestkysten i Husum understregede Slesvigs politisk-strategiske betydning og økonomiske relevans. Slesvigs bønder så med beklagelse på de langt fattigere og underudviklede egne nord for Kongeåen.

Det tog sig efter 1920 anderledes ud. Slesvig havde som preussisk provins mistet sit økonomiske forspring. Udviklingen løb stærkere andre steder, og den

traditionelle transitrolle blev mindre udtalt. Det forbedrede sig ikke med delingen i 1920. Slesvig blev ved med at være en periferi, men blev herefter en dobbelt periferi, for ingen af de to dele kunne vinde økonomisk eller politisk betydning i de respektive stater.

I første omgang fulgte vanskelige år med en omfattende omstilling - i den danske del skulle alting vendes om og orientere sig mod kongerigets infrastruktur, og i den tyske gav den pludselige fremkomst af en delingsgrænse alvorlige eftervirkninger. En indtil da stærkt voksende by som Flensborg mistede en stor del af sit opland til Danmark. Alle økonomiske forbedringer og fremskridt til trods genvandt Slesvig aldrig sin gamle betydning. Som symbol for den nationale kamp beholdt landskabet endnu nogle årtier en fremtrædende position - økonomisk og politisk var det aldrig mere tilfældet.

Til det perifere hørte grænsens betydningstab trods al fortsat national symbolpolitik. En anden grænse blev efter 1920 først et anliggende på den tyske side, hvor det faldt svært at komme sig over det udelelige Slesvig-Holstens deling, men revisionismens kulmination under den såkaldte påskestorm i 1933, da lokale nationalsocialister håbede på Hitler-regeringens støtte og helt havde fejllæst de politiske forestillinger i Berlin, repræsenterede enden på tysk grænserevisionisme.

End ikke under Besættelsen blev grænsepælene flyttet, og fra Tyskland kom der aldrig siden den slags idéer. Anderledes på dansk side, hvor der efter den tidlige skuffelse over Flensborgs tab var støtte til H. V. Clausens linje. Efter Anden Verdenskrig glemte en stor mængde danskere dog, at grænsen lå fast og forlangte den rykket mod syd. Regeringen afviste og bragte heller ikke igen emnet på bane. Som på tysk side var spørgsmålet herefter regionalt og mistede dets nationale betydning.

Demonstration mod oprettelsen af Region Sønderjylland-Slesvig på grænsen ved Kruså. (Foto: Karin Riggelsen)

Kun på dansk side hører man stemmer, der taler om »genforeningshåbet« (Grænsen 2019). Det har også flere gange vist sig muligt at mobilisere grænsekampen i et mere nationalt perspektiv - kampen mod Schengen, modstanden mod region Sønderjylland-Slesvig og for den sags skyld de seneste års grænsekontrol og vildsvinehegn - men disse eksempler har til fælles, at det er holdt op med at være en offensiv grænsekamp.

Grænseregionens perifere status sættes i relief af de langt mere dynamiske aktiviteter i Øresund og Femern Bælt. Mens disse to grænseregioner for få årtier slet ikke fandtes i den offentlige debat, overskygger de i mellemtiden fuldkommen den dansk-tyske. I en herostratisk berømt artikel annoncerede Politiken Danmarks forestående landfasthed med Tyskland ved tunnellen under Femern Bælt. (Politiken 28.2. 2015). Hverken fra dansk eller tysk side er der nogensinde blevet satset noget tilnærmelsesvis tilsvarende på at

udvikle den slesvigske region. Alene infrastrukturen - det i sin tid stærkt forsinkede motorvejsbyggeri og den komplet utidssvarende jernbaneforbindelse - taler et tydeligt sprog. Man fremhæver gerne modpartens fejl og ubeslutsomhed, men manglerne ligger på begge sider.

Desværre er billedet ikke væsentligt anderledes på andre områder - stedfortrædende kunne man nævne det skibbrudne universitetssamarbejde. Naturligvis er der mange lokale aktiviteter og kontakter. Der flyder også europæiske midler ind i arbejdet. Og frem for alt er stemningen, omgangen og de indbyrdes møder på tværs af grænsen kendetegnet af åbenhed og langt færre forbehold end tidligere. Mislydene er forsvundet. Men tænk om man nogensinde havde vovet at tænke noget fælles, at finde en vision om noget, der kunne forene og genskabe den regionale identitet, som er forsvundet.

På den tyske side af grænsen gik det ikke slesvigerne meget bedre. Også her

blev administrative grænser ændret, og den historiske region forandrede sig. Navnet levede dog videre med den britiske besættelsesmagts oprettelse af det Schleswig-Holstein, som i sin tid havde været målet for de tyske i landet nord for Elben. Ironisk nok blev den gamle drøm virkelighed, da en mægtig strøm af flygtninge fra Østpreussen og Schlesien helt ændrede befolkningens sammensætning og forårsagede et dramatisk brud med den gamle tradition. Den betragtede danskerne fortsat med skepsis, og det nye Slesvig-Holsten blev ikke hilset velkommen fra dansk side.

En manglende forståelse af værdien af grænseregionen

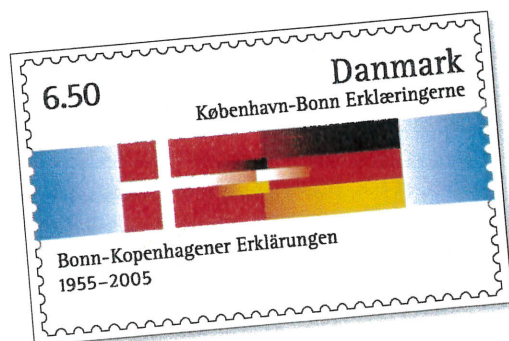
Det har aldrig virkelig ændret sig. Den nye nabo blev så vidt muligt ignoreret - man talte bare om Tyskland og forstod aldrig den tyske føderalisme. Danmark så aldrig Slesvig-Holsten som en historisk partner. 1800-tallets rebellion lå tungt over naboskabet, og det må undre, at danskerne aldrig har forstået mulighederne i at betragte Slesvig-Holsten netop som en overgang, - en region, som historisk, geografisk og i et vist omfang også i mentalitet lå tættere på Danmark end mange dele af Tyskland. Ikke at slesvig-holstenerne heller har været dygtige til at udvikle denne position, men i hundredåret for grænsens oprettelse, er en grundig nytænkning og nyfortælling af det dansk-slesvig-holstenske naboskab sikkert et af de mest påtrængende emner i naboskabet.

Sammenlignet med mange andre europæiske regioner har Slesvig været bemærkelsesværdig tam og villig til at underordne sig nationale fortællinger. Der findes næppe en trodsig egensindighed eller en tradition for at skrive historie(r) på regionens præmisser. Det er vitterlig lykkedes at skabe to forskellige samfund med hver deres fortælling - fortællinger, der hovedsageligt berører hinanden, når

der tales om krig og konflikt. Den overvældende og vedblivende interesse for de få situationer, hvor regionen var ramt af krig, kan virke nedslående.

Om nord eller syd for grænsen: diskussionen efter et historisk foredrag, der måske handlede om noget helt andet, ender næsten altid med spørgsmål, om hvem der nu havde ret i 1848 eller i 1864. Den nationale konflikt dræned regionen for en selvbevidst regionalitet med fokus på egne resultater og karaktertræk i en ganske særlig geografisk og kulturel kontekst. Regionens beboere har aldrig været i stand til at frigøre sig fra den nationale selvopfattelse.

Endnu to menneskealdre senere rager aftalerne fra 1955 op i naboskabet som en nærmest hellig begrundelse for det gode naboskab. Denne løsning - ikke mindst på problemerne omkring de to mindretal - var af helt uvurderlig betydning og alle dens fortrin er ofte blevet anført. Men den slog en tone an, som aldrig igen forsvandt fra naboskabet og grænseregionen: hver side gør alt på sin måde. Man lever fint med ryggen til hinanden, og erklæringerne rummede ikke ansatser til at komme ud over denne situation. Og det kom man så i vid udstrækning heller ikke.

Nutidens naboskab

Nutidens gode naboskab bygger også på denne mangel på visioner om fælles udvikling og fælles mål. Naboerne lever i vidt omfang parallelle liv og har det åbenbart godt med det. De markante forbed-

ringer i naboskabet kommer helt andre steder fra - især fra den europæiske integrationsproces, som naboerne begge har taget del i siden 1973. Mulighederne for at krydse grænsen for at arbejde eller handle på den anden side er blevet langt bedre.

Europa har medført et væld af ensartetheder og foreneligheder, som overstiger alt, hvad eksempelvis København-Bonn erklæringerne rummede. Det burde aldrig forurolige menneskene i grænseregionen, for hvem mere kontakt altid må være vigtigere end mindre kontakt. Men det giver stadig grund til utilfredshed, hvis man helst vil holde fast i den gamle idé om aflukkede nationale samfund, der bestemmer alting selv og holder det fremmede ude.

At Europa gavnede mindretallene, forstod det tyske mindretal i Danmark langt tidligere end det danske i Tyskland, men i de senere år er netop mindretallene blevet et af de bedste eksempler på de åbenlyse fordele ved at samarbejde og indse chancerne, der er til stede i en region, hvor samarbejde og indbyrdes forståelse er en altafgørende betingelse.

Det dansk-tyske naboskab var aldrig symmetrisk. Det er det heller ikke i dag. Danskerne har en i tyske øren underlig evne til at tale om »vores grænse«, som om det ikke var tyskernes grænse, og de har vel generelt en tendens til at udtale sig skråsikkert om forhold på den tyske side af grænsen og dele karakterer ud til naboen, som de bestemt selv ville have sig frabedt. De finder det selvindlysende, at der er danske skilte i den »gamle danske« by Flensborg, men nægter hårdnakket at skrive tyske navne på skilte i Danmark.

Det store flertal på den tyske side omgås forholdene på den danske side med

en endnu større uvidenhed og ligegyldighed. Selv efter årtier i grænselandet er ukendskabet til nabosproget imponerende. Den sproglige fremmedgørelse naboerne imellem hører til de mest dramatiske tegn på, at slesvigerne i mellemtiden har bevæget sig milevidt i forskellig retning. Engang var den sproglige variation næsten uendelig. Nutiden må stadig oftere ty til engelsk.

Naboskabet er ikke mindst så godt, fordi det plejede at være værre. Hvis man da lader nationalismens tid lægge niveauet og ikke tænker endnu længere tilbage, da det slet ikke var så ringe. Det tog halvandet hundrede år at komme nogenlunde over fortidens konflikter. Det var en vigtig proces, og det er stort, at man er kommet så vidt, men det er vel næppe et opmuntrende budskab til konfliktramte grænseregioner, at resultater i retning af godt naboskab skal lade vente så længe på sig.

Den store lære er, at det trods alle revanchistiske idéer på begge sider er lykkedes at nå en forståelse af, at det ikke drejer sig om at besætte, kontrollere, indlemme så meget land som muligt. 1920-grænsen har vist sin berettigelse. At begge parter var misfornøjede og følte sig forfordelt var et sikkert tegn på, at det ikke var nogen ringe løsning.

En åben grænse mellem venligtsindede naboer er et mægtigt gode. Samarbejde og udvikling af grænseoverskridende kontakter er et uvurderligt stykke fredsarbejde. Men det er ingen selvfølge. Alt, hvad der er opnået, kan igen gå tabt - også ved symbolpolitik. Grænser skal man tage alvorligt - også når de ikke længere syner af så meget.

Steen Bo Frandsen er historiker, dr.phil., professor og leder af Center for Grænseregionsforskning ved Syddansk Universitet i Sønderborg.

Kilde: Otto Didrik Schack, Grænsesind, København 1970.